

Spåren efter Viktor Balcks gymnaster

Martin Alsjö

Historiska institutionen, Stockholms universitet

I år är det 130 år sedan traditionen med kontinuerliga lagtävlingar infördes i Sverige. 1877, närmare bestämt den 27 april inleddes gymnastiktävlingen mellan Stockholms Gymnastikförening och Göteborgs Gymnastiksällskap. Initiativtagare var den då 33-årige gymnastikläraren Viktor Balck (1844–1928), som senare skulle bli en centralgestalt i den svenska och internationella idrottsrörelsen.

Året efter, 1878, ägde tävlingen rum på Heden i Göteborg, nu med fyra lag. Där avhölls också landets första fotbollsmatch mellan personer från olika föreningar. 1879 samlades man i Uppsala för gymnastiktävling och mer fotboll.

För att fira detta ovanliga och i övrigt helt förbigångna idrottshistoriska jubileum vandrade Martin Alsjö med sin Sanna ut till Skeppsholmen, där den första tävlingen ägde rum för så länge sedan. I sin krönika över den den 27 april 1877 och 2007 reflekterar Alsjö bland annat över fotboll, som kunde ha fått en tidig start i Sverige om förutsättningarna varit de rätta. Han avslutar promenaden med en salutorisk armhävning i de varma vårsolen. Och Sanna hade kameran med...

Fredagen den 27 april i nådens år 2007 var det dags för ett idrotthistoriskt jubileum. På dagen 130 år efter att fenomenet med *kontinuerliga lagtävlingar* gjort sin entré i den svenska idrotten, vandrade jag tillsammans med min älskade Sanna ut till den plats där alltihopa en gång började.

Himlen var gaslägeblå så långt vi såg. På kajerna i Stockholm svepte en ljum vårvind fram och svalkade våra vinterbleka ben. Målet för vår lilla promenad var Arkitekturmuseet ute på Skeppsholmen. För exakt 130 år sedan fungerade denna lilla byggnad på öns topp som arena för 1877 års gymnastikfest.

Initiativet till gymnastikfesten hade tagits av den då 33-årige gymnastikläraren Viktor Balck (1844-1928) som bara två år tidigare stått som initiativtagare till Stockholms Gymnastikförening. Balck ville utveckla den traditionella lingymnastiken genom tävlingar för att därigenom öka välbefinnandet, prestationerna och förbättra den fysiska fostran d.v.s. tre klassiska mål för gymnastiken. Vad som skilde honom från samtidens stora gymnastiklärare var medlet för att nå dessa mål.

Valet att hålla *tävlingar* ansågs nämligen mycket kontroversiellt bland 1877 års sportexperter. Att tävla i sport ansågs vara ett utländskt påfund som skulle hetsa till överansträngning, skador och skapa en osund rivalitet, sa förståsigpåarna.

En av mycket få föreningar i Sverige som kunde tänkas acceptera en inbjudan till tävlingar var Göteborgs Gymnastiksällskap. Denna förening hade åtta år på nacken och hade med visst brittiskt inflytande experimenterat med andra övningar än enbart linggymnastik. Dessutom hade man 1876 genom den lokale sponsorn James Dicksons pokaldonation hållit en individuell löpartävling över en engelsk mil. Den typiska svenska idrottsföreningen på 1870-talet var annars ett litet lokalt sällskap som enbart tränade under vinterhalvåret, inomhus och mer eller mindre slaviskt följde linggymnastikens rörelsemönster. Till Balcks stora glädje tackade Göteborgs GS "ja" till att tävla. Och så kom då dagen den 27 april 1877 när två lag för första gången stod öga mot öga med varandra för att tävla.

Jag och Sanna är båda cirka 30 år och har länge varit idrottsintresserade. Sanna har exempelvis under flera år varit aktiv i Friskis & Svettis, den av dagens motionsformer som kanske mest påminner om den gamla linggymnastiken. Under vår promenad utmed vattnet berättar hon hur hon gillar kombinationen av att idrotta ihop med andra med att slippa att ständigt jämföra prestationer. Hon upplever det som roligare med relativt okomplicerade rörelser, än de mer avancerade och påbyggda övningar som utförs på diverse moderna gym.

Utan tvekan hade Sannas idrottstankar omfamnats av de flesta bland 1877 års gymnaster, lärare och framför allt domare. För att säkerställa statusen på gymnastikfesten kände sig Balck tvungen att bjuda in erkänt skickliga gymnastikpedagoger som domare. Problemet var bara att ingen av dessa fyra herrar, som alla var minst en generation äldre än Balck, var särskilt intresserade av hans idéer om en *tävling*. De insåg dock att det första mötet mellan gymnastikgrupper från Sveriges två största städer var en alltför stor händelse att missa. Den lilla detaljen om tävlandet löste de fyra domarna elegant genom att utse båda lagen till vinnare!

Men även om Balcks tävlingsplaner inte gick helt i lås år 1877 hade han fått en hel del folk med sig. Mycket publik hade lockats till Exercishuset och både herrar och damer hade trängts utefter väggarna, medan de två gymnastikgrupperna genomförde sina program. Året därpå bjöd Göteborgs gymnaster tillbaka med en ny gymnastikfest i Exercishuset på Heden i Göteborg. Intresset hade nu växt och fyra gymnastikföreningar skickade nu grupper. Förutom de två pionjärföreningarna deltog nu även Göteborgs GF och Uppsala GF. Programmet utvidgades också genom att man tillförde fäktning som uppvisningsgren. Dessutom hölls landets första fotbollsmatch mellan personer från olika föreningar.

Den historiska matchen spelades fredagen den 3 maj 1878, kl 19:00 på Heden. Motståndarna var Göteborgs BK (bestående av gymnaster i Göteborgs GS) och en kombination av främmande gymnaster (sannolikt de flesta från Stockholms GF och Uppsala GF). Känt är att hundratals åskådare följde matchen som varade i en timme. Dessvärre nämner ingen av kända källor något om hur matchen slutade.

Viktigare än slutresultatet var dock det fotbollsintresse som väcktes denna dag bland såväl Stockholms som Uppsalas gymnaster. Huvudstadens män tog med sig det nya spelet hem och spred det redan samma sommar till Visby. Vid den tredje idrottsfesten i Uppsala 1879 spelade Uppsala GF en officiell match mot ovan nämnda Göteborgs BK inför tusentals åskådare, bland dem några mycket intresserade norrköpingsbor som fick med sig en boll hem. Inte heller från denna match är något slutresultat känt.

När vi vandrar vidare utmed Skeppsholmens meterhöga strandkant spekulerar jag högt om spännande episoder ur den tidiga svenska fotbollshistorien: *Tänk om fotbollsspelet hade tagit fart på allvar där i slutet av 1870-talet! Sverige skulle då ha varit det första landet utanför Storbritannien att inte bara spela fotboll, utan också organisera den i tävlingsform. Forumet fanns onekligen i form av de gymnastikfester som ordnats tre år i rad 1877, 1878 och 1879. Efter dessa fester fanns minst fem orter i landet där fotboll spelades och att döma av presskriverier gillade publiken vad den såg. Varför dröjde det över 20 år innan fotbollsutvecklingen gick vidare i Sverige? Under samma period hann Danmark både introducera fotbollen, nå ikapp och långt förbi svenskarna.*

Sanna lyssnar tålmodigt när vi vandrar vidare hand i hand. Ute på fjärden ser vi de gamla ångdrivna skärgårdsbåtarna som Balck säkerligen skulle ha avskytt. I sina memoarer förklarar han att segel- eller roddbåt var de enda värdiga sätten att färdas på sjö eller hav. De på Balcks tid nymodiga ångbåtarna uppfattade han som onaturliga väsen görandes oväsen. Vi ser också en ensam kanotist trotsa vågorna och ge sig av utåt öppet vatten.

På en gräsplätt strax söder om det gamla Exercishuset stannar vi upp en stund och ser på ett gäng unga killar i bara överkroppar spelandes hack-a-sack i det varma solskenet. Synen är något oväntad, eftersom det är ett ganska ovanligt

bollspel i Sverige. Det bygger på att hålla en påsliknande boll (ungefär tennisbollsstorlek) i luften så länge som möjligt, genom att använda alla kroppsdelar utom handflatorna. Spelet utövas av minst två personer och saknar alla former av tävling eller resultaträkning. Kanske var det ungefär så obekymrat 1870-talets gymnaster uppfattade fotbollsspelet?

Det kontroversiella syftet med gymnastikfesterna hade varit att jämföra olika förenings gymnastikutveckling. Övriga övningar som fotboll, friidrott och fäktning hade smugit med som komplement. Även om publiken tydligt uppskattade olika former av idrott, kanske särskilt det spektakulära fotbollsspelet, hade gymnastikpedagogerna inga planer på att låta experimentet med tävlingar gå för långt. Efter Uppsala 1879 hölls bara en enda ytterligare nationell gymnastikfest under hela 1880-talet.

Frånvaron av stora evenemang påverkade inte individuella idrotter som fäktning och friidrott i nämnvärd utsträckning. Inom dessa idrotter kunde enskilda personer göra resor utanför hemorten för att möta främmande idrottsmän och pröva sina krafter. I lagidrotten fotboll försvann dock möjligheterna till långväga kulturutbyte med de nationella gymnastikfesterna[1]. Troligen dog det spirande fotbollsintresset snabbast i Norrköping, där enbart tre personer sett spelet live i Uppsala 1879 och där det enbart utövades av Norrköpings GF. I gotländska Visby bekämpades fotbollen av de etnocentriska förespråkarna för pärk. I Uppsala gjordes ett försök att individualisera fotbollsspelet med tveksamt resultat. I Stockholm och Göteborg förde spelet en tynande tillvaro helt överskuggat av gymnastiska intressen.

Till skillnad från Sannas, så har mitt eget idrottsintresse närmast totalt varit inriktat på att tävla. Med åren har en långsam förskjutning ägt rum från att tävla mot andra – till att tävla mot mig själv – till att inte idrotta alls, eftersom det känns allt jobbigare att matcha mina ungdomsresultat. När vi går vidare förbi den lilla hamnen med en handfull av Balcks älskade segelbåtar och vidare uppför kullen mot det gamla Exercishuset bestämmer jag mig för att jag vill hedra 1877 års gymnaster på något vis.

Väl uppe på trappan till Exercishuset har vi en fantastisk utsikt över ett Stockholm som nyss välkomnat våren. För exakt 130 år sedan var detta platsen för de *första nationella och kontinuerligt återkommande tävlingarna i Sverige*. Det var här möjligheten att sprida spelet fotboll över landet inföll sig. Chansen togs – och tappades bort några år senare. Men som vi vet idag, kom fotbollsintresset tillbaka med oanad spridning över både Sverige och världen.

Balck spelade en viktig roll för fotbollen utveckling även framöver, framför allt när han år 1886 gav ut de regler som han hoppades skulle göra *svensk fotboll* till ett eget nationellt spel. Runt om i världen fanns flera liknande framgångsrika exempel som australiensisk fotboll (första reglerna 1866), amerikansk fotboll (1876), kanadensisk fotboll (1884) och gaelisk fotboll (1887). Den svenska fotbollen i Balcks version, var dock förvillande lik den brittiska associationsfotbollen och skilde sig bara på två paragrafer i reglerna. Som man kan förvänta sig ledde detta bara till regelkontroverser på lokal nivå och på riksplanet skulle det dröja till sekelskiftet 1900 innan en kombination av utländsk arbetskraftsinvandring, organiserade friidrottare och en ny generation av ungdomar fick fart på den slumrande fotbollen i Sverige[2].

Jag ger kameran till Sanna och böjer mig ner på trappan. Under tiden som hon retsamt dröjer med zoomningen gör jag en – mitt livs jobbigaste och härligaste – armhävning som en sorts privat hyllning till 1877 års svenska tävlingspionjärer. Jag är plågsamt otränad, men oförställt lycklig, när vi vandrar tillbaka in mot centrum efter ett mycket lyckat 130 års jubileum.

---

[1] Det fanns lokala idrottsfester, men de medgav av naturliga skäl aldrig att fotbollen spreds utanför tävlingsorten.

[2] Se min kommande bok om Kamratmästerskapet i fotboll för utförligare analys av fotbollens spridning.

Copyright © Martin Alsjö 2007